

Középkori és modern zsidó irodalom

BBN-HEB11-313 , BBN-BIB-691.07, BBV-101.50, BMVD-101.77

Panelóra, koordinálja: *Biró Tamás*

*2023. október 11.: „Jewish thought” (eszmetörténet, 2. rész):
újkori filozófia, misztika, kabbala, haszidizmus.*

Filozófiából „Jewish thought”

Filozófia = a bölcsesség szeretete?

- (Turán Tamás előadása, 2015):

„Isten mint akarat” = halákha (I. akarata szerinti életforma, stb.)

↔ „Isten mint bölcsesség” = bibliakommentár (Isten szavának megértése, stb.)
középkori filozófia (‘a bölcsesség szeretete’,
„a” bölcsesség = középkorban ‘isteni bölcsesség’)

- „A” bölcsesség megszerzése a középkorban = a világ és Isten megismerése
  - A kinyilatkoztatás, azaz a Biblia helyes értelmezése által
  - Filozófiai spekuláció (logikai úton történő bizonyítás) által
  - Tapasztalati úton (empíria – vö. kísérletes tudományok)
  - Misztikus élmény által

Teológia, vallásfilozófia és vallásjog

általános
vallástudományi
kontextusban

Isten mint bölcsesség

A vallásos ember célja ennek megismerése

- „Filozófia” = a bölcsesség szeretete.
  - *Alexandriai Philón*: szent könyv-alapúvá teszi az addig nem „bibliocentrikus” görög filozófiát.
  - *Baruch/Benedictus Spinoza*: ismét megszabadítja a filozófiát a szent könyvektől (a modern filoz. kezdete).
- Teológia
- Misztika: ezoterikus bölcsesség megismerése, Isten megtapasztalása.

Isten mint akarat

A vallásos ember célja eszerint élni

Valamint: a mindennapi élet megszervezése.

- *Halákha*: *mi-de-orajta* (tórai), *mi-de-rabbanan* (rabbinikus), *minhag* (szokás)
- *Saría*: isteni eredetű jogrendszer
Fiqh: a saría ember által történő kutatása
- keresztény vallásos etika
+ kánonjog

*A szent könyvek kommentálása:
az isteni bölcsesség és akarat megismerésének a forrása.*

Filozófia = a bölcsesség szeretete?

Lásd a feladott Szaadja- és Maimonides-részleteket!

Bővebben: <http://birot.web.elte.hu/irod3/Szaadja-Maimonides.pdf>.

- A bölcsesség megszerzése a középkorban = a világ és Isten megismerése
  - A kinyilatkoztatás, azaz a Biblia helyes értelmezése által
  - Filozófiai spekuláció (logikai úton történő bizonyítás) által
  - Tapasztalati úton (empíria – vö. kísérletes tudományok)
  - Misztikus élmény által
- Ismeretelmélet: a megismerés útjai hogyan viszonyulnak egymáshoz?
  - Szaadja: a hit (a helyes bibliaértelmezéssel megismerhető kinyilatkoztatott igazság) és a tudás (a logikailag helyes filozófiai-tudományos bizonyítás) ugyanoda vezet.
  - Maimonides: ha ellentmondás a kettő közt, rosszul értelmezzük a Bibliát.
  - Duplex veritas: a megismerés két útja nem feltétlenül vezet ugyanarra az igazságra.
  - Megj.: a középkorban nagyon kevés empirikus tudomány (kivéve: Gersonides).
  - Posztmodern: létezik igazság? A pozitivista tudomány kritikája. A vallás mint élmény.
  - Kabbala: a misztikus élmény keresése.

A középkori rabbinikus irodalom műfajai

- Biblia-kommentár
- (Babilóniai) Talmud-kommentár és egyéb művek...
- Kódex-irodalom
  - Minhag-irodalom
- responsumok

*hol a „rabbinikus”
irodalom határa?*

+ filozófia
+ misztika
+ etika
+ ...

+ tudomány
+ folklór
+ szépiro-
dalom
+ ...

“Jewish thought” (מהשבת ישראל לשׂרָאֵל)

„Filozófia” a szó tág értelmében, amely jóval többet fed le, mint a hagyományos értelemben vett filozófia. Például:

	Filozófia	Misztika	Egyebek
KÖZÉPKOR	Neoplatonista filozófia Arisztotelianus filozófia Szaadja, Júda ha-Lévi Maimonides...	Késő ókor: merkava-irodalom Kora középkor: <i>Széfer jecira</i> 13. századi kabbala, <i>Zóhár</i>	apologetikus művek ...
KORA ÚJKOR ÚJKOR	Spinoza, M. Mendelssohn, reform (Abraham Geiger...), neortodoxia (S. R. Hirsch...), Buber, Levinas...	16. század: luriánus kabbala ... 18. század: haszidizmus további újkori kabbalisták	... 19. sz.: muszár- irodalom

Újkori zsidó filozófia / eszmetörténet

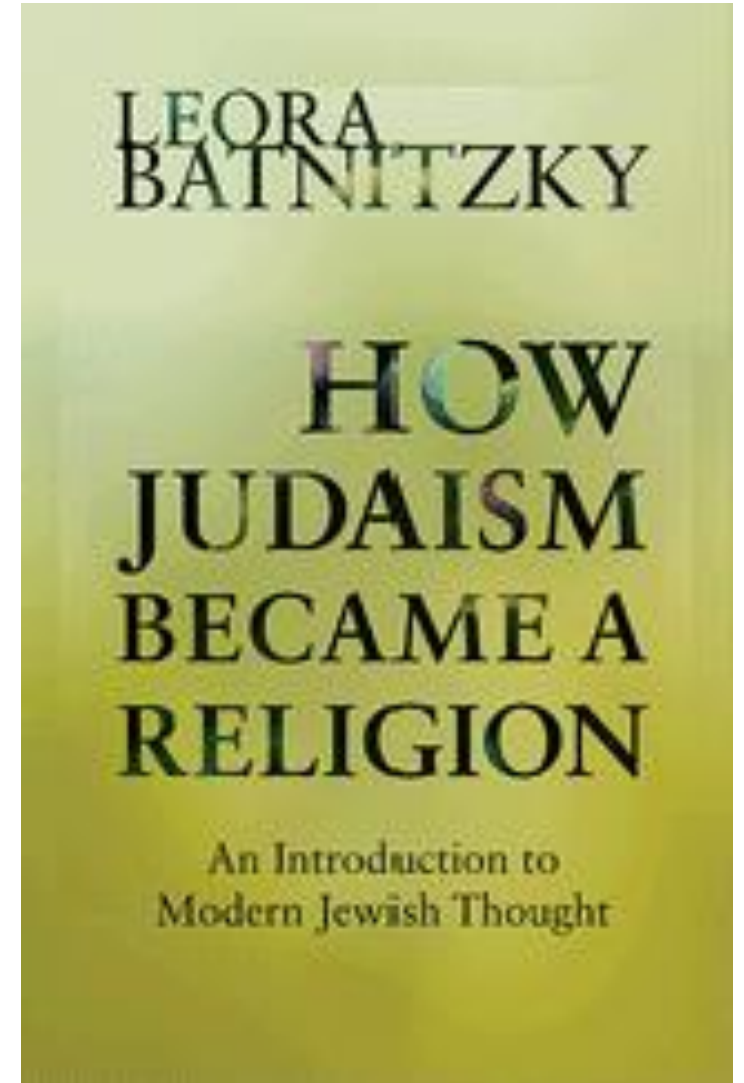

Újkori zsidó eszmetörténet

Batnitzky, Leora. *How Judaism became a religion: An introduction to modern Jewish thought*. Princeton University Press, 2013.

19. és 20. század: *Mi a zsidóság?*

- Vallás?
- Etnikum?
- Nemzetiség?
- Nemzet?
- Kultúra?
- „Faji” (*Stamm*) identitása?
- Sorsközösség?

További újkori zsidó szellemi irányzatok (ízelítő)

- Baruch / Benedictus (de) Spinoza (1632–1677)
- Moses Mendelssohn (1729–1786): a *haszkala* = zsidó felvilágosodás atyja
- Abraham Geiger (1810–1874) és a reformmozgalom
- Samson Raphael Hirsch (1808–1888) és a német neo-ortodoxia
- Joseph B. Soloveitchik (1903–1993), Yeshayahu Leibowitz (1903–1994) és a modern ortodoxia
- Martin Buber (1878–1965) és Franz Rosenzweig (1886–1929)
- Theodor Herzl (1860–1904) és a cionizmus
- Abraham Jichak Kook (1865–1935), Cvi Jehuda Kook (1891–1982) és a vallásos cionizmus
- Mordecai Kaplan (1881–1983) és az amerikai rekonstrukcionizmus
- Karl Marx? Sigmund Freud? Lukács György? – hol húzzuk meg a határt?

Joseph B. Soloveitchik (1903–1993)

- Litvániai Soloveitchik rabbi-dinasztia leszármazottja
- A neo-kantiánus Hermann Cohen tanítványa
- A (modern) ortodox *Yeshiva University* teológiai szemináriumának vezetője.
- *Tora u-madda* („Tóra és tudomány”)
  - Samson Raphael Hirsch (német neo-ortodoxia a 19. században)
  - magyar neológia és sokan mások
- *The Lonely Man of Faith; Halakhic Mind; Halakhic Man*
- Rudolf Otto és a vallásfenomenológia hatására:
  - *Cognitive man* — tudományos megismerés.
  - *Homo religiosus* — vallásos áhítat.
  - *Halakhic man* — a halakha a világ megismerésének harmadik útja. Prototípus: Maimonides.

Középkori misztika

Kabbala: a zsidó misztika

Mi a Kabbala? Több megközelítési lehetőség:

- *A Homo religiosus* útja a világ megismerése felé.
- Misztikus bibliaértelmezés. *Szod*: a Biblia egyik, ti. misztikus értelmezési módszere (vö. PaRDeSZ= *psat, remez, dras, szod*), például betű- és számmisztikai technikák (*gematria, notarikon, temura*) révén.
- A későókori gnoszticizmus és a koraközépkorban az iszlámban is népszerű neoplatonikus filozófia misztikusként is értelmezhető elemeinek (emanációk és szefirák, kozmikus lélek, lélekvándorlás, stb.) átemelése a zsidó vallási gondolkodásba.

Zsidó misztika

- Késő-ókor: *merkava-misztika, hékhalot-irodalom...*
- *Széfer Jecira* (amorai vagy gaoni kor, Palesztina)
- *Haszidé Askenaz* (13. század eleje, Németország) →
- A **Kabbala** kezdetei a 13. századi Provence-ban.
Nahmanides (Rabbi Mose ben Naḥman, 1194–1270).
- Zóhár (főleg *Mose de Leon*, megh. 1305; de a hagyomány az i. sz. 2. században élt *Rabbi Simon bar Joḥai*-nak tulajdonítja)
- Luriánus kabbala a 16. századi Cfatban (Izrael)
  - Jichak Luria (Ari / Arizal, 1534–1572) (Sabbatai Cvi és a luriánus kabbala)
- Azóta is vannak kabbalával foglalkozók (szfaradiak, haszidok, mások)

Haszidizmus és muszár-mozgalom

Kelet-Európa a modernizmus hajnalán:

- Jisrael ben Eliezer Bál Sém Tov – a haszidizmus megalapítója (kb. 1700 – 1760, Lengyelország)
- Sok irányzat. Irodalmi tevékenység szempontjából legfontosabb:
  - Breszlavi Naḥman rabbi
  - Sneur Zalman Lyadi-ból (1745–1813), a Ḥabad haszidizmus megalapítója: *Tanja*.
  - Magyar vonatkozású érdekesség: *Szól a kakas már* (Taub Eizik Izsák nagykállói haszid rabbi hozzátold két versszakot, és ezáltal átértelmezi a magyar népdalt).

A litvis “ellenreakció” (*mitnaged* = '[a haszidizmussal] szembenálló'):

- Vilna gaon (Elija ben Slomo Zalman Kremer, 1720–1797)
- Jesiva-mozgalom → muszár-mozgalom: művek erkölcsi kérdésekről (pl. rágalmazás) Volozsin-i Ḥajim 1749–1821, Israel Salanter 1810–1883.

Nevek, címek, fogalmak a vizsgára ezen a héten

(Elvárás: egy-két mondatos meghatározás, időben (kb. évszázadra) el tudni helyezni; a Stemberger-könyvből tanulni + Encyclopedia Judaicában és máshol utánanézni.)

- Alexandriai Philón
- Ibn Tibbon család
- Kabbala
- *Zohár*
- Bál Sém Tov
- Vilna Gaon
- Moses Mendelssohn
- Rabbi Levi ben Gersom / Gersonides
- Nahmanides (r. Mose ben Naḥman)
- *Széfer jecira*
- Jichak Luria (*Arizal*) és a luriánus kabbala
- haszidizmus
- muszár-mozgalom
- B. Spinoza
- Martin Buber

*Köszönöm a figyelmet,
és viszlát jövő szerdán!*